

A bábok felhasználása az orosz nyelv tanításában

Sok szó esett, számos tanulmány jelent meg a bábjátás *nevelési* jelentőségéről, különösen 1961 óta, amikor az UNIMA római konferenciája ezt a kérdést választotta központi témájául. Külföldön és belföldön egyaránt sokat fáradoztak, hogy ez a sajátos művészet milyen területeken adhat segítséget a pedagógiai feladatok megoldásában, a gyermek személyiségének kiforrálásában.

A szakirodalom örvendetes fejlődése ellenére a bábjátásban rejlő *oktatási* lehetőségekre eddig aránylag kevés figyelmet fordítottak.*

Az idegen nyelvek oktatásában (orosz és német) 1965. októbere óta folytatok bábkiérelteket. Kiindulásként az a tény szolgált, hogy szemantizációs feladatok megoldásánál már régóta használtam bábokat a vizuális szemléltetés egyéb módjai mellett. A tapasztalat szerint a mágneses képek, amelyek a táblaképek hasznát éppen mozgathatóságuknál fogva működnek felül, nagy sikerrel használhatók a szótanításban. A mágneses képen azonban erősen túltesz a zsákbábu, mert térbeli és dinamikus. A bábu átségit olyan helyzeteken, amikor a tanár cselekvésmutatása komikus volna (pl. szaladgál, köhög, náthás, stb.). Ha az ilyenfajta cselekvéseket tanulóval végeztetjük el, nem lehet kiküszöbölni az anyanyelv használatát, mert anyanyelven kell neki megmondanunk, hogy milyen cselekvést végezzon, akkor pedig a jelentéfeltárás már anyanyelven történt meg, és a cselekvésmutatás csak módszeres cifra-ság az órában.

I. Dinamikus órakezdés

a) Nagymama, nagypapa, apa, anya, fiú, lány egyenként megjelennek a paraván fölött, valamennyien a színen is maradnak. A bábozó gyerekek különféle mozgásokat végeznek, hogy milyen, rájuk bízom, csak arra kell ügyelniük, hogy az illető mozgást jelentő ige már ismert legyen. A tanár kérdéseire a tanulók felelnek.

Кто он? Кто она? Что он делает? Что она делает?

Кто стоит? Кто сидит? Кто идет? Бабушка сидит?

Дедушка стоит? stb. kérdések számos változatával dolgozhatnak.

b) Más összeállításban: tanár, tanárnő, úttörő, úttörő lány bábokat mozgatnak, ezúttal beszélgetnek is a tanulók.

Кто он? Кто она? Кто говорит? Кто спрашивает?

Кто отвечает? Как говорит учитель? Учительница, пионер, пионерка.

Вова, Ира, stb.,

c) Néha gyerekeket ábrázoló bábokat használunk változatosság kedvéért az 1—10-ig terjedő számokkal való összedáshoz.

* A megjelent cikkek tudomásom szerint mind az alsó tagozatra vonatkoznak. Hazánkban a Debreceni Tanítóképző Intézet 1961 óta foglalkozik nagy intenzitással az alsó tagozati tantárgyak körében báb felhasználásával. Munkásságukat nem a spontán alkalmazás, hanem a módszeresség jellemzi. Hallgatóikat megtanítják a báb és a díszlet készítésére, valamint a bábmozgatás technikájára. Ebben komoly segítséget kapnak a debreceni Lúdas Matyi Báb-színház vezetőjétől és kollektívájától. Magam is láttam 1965-ben jól sikerült 1. osztályos számtan, 3. és 4. osztályos fogalmazásórát, melyeken részben az intézet tanárai, részben hallgatói meggyőző módon alkalmazták a bábót az oktatás eszközeként. Gyűjteményes kiadás is jelent meg, melyben az alsó tagozati tantárgyakra vonatkozóan olvashatók érdekes óravázlatok.

A 10—11 éves gyermek kitűnően elfogadja a nyílt színen, takarás nélkül a tanár kezére húzott bábót, megjegyzi a vele kapcsolatban hangoztatott szót és mihelyt kezébe veheti a bábót, maga is szívesen ismétli. A szemantizációnak ez a formája volt tehát az első lépés, ebből természetesen következett a folytatás: báb alkalmazása a beszédkészség fejlesztésében, majd nyelvtani jelenségek megértésében és gyakorlásában.

A továbbiakban szeretnék ismertetni néhány kísérletet, majd azokból néhány következtetést levonni.

Mint hogy nem bábos órákról, hanem *bábos óravázletekről* van szó, leghelyesebbnek látszik, ha az óravázletek szokásos sorrendjében csoportosítom kísérleteimet.

Az osztály kérdés nélkül kórusban mondja a megjelenő bábok számából alakuló összeadást, pl. один да три будет четыре.

Természetesen mind ennél, mind a többi órarászleteknél számos más próbálkozás is előfordult, csak néhányat ragadok ki közülük. Ha a tanár foglalkozni kezd bábos oktatással, munka közben egyre újabb ötletek születnek, és a tanulók maguk hozakodnak elő jól felhasználható kívánságaikkal.

2. Számonkérés

Örökös gondunk, hogyan lehet helyesen összekapcsolni az egyéni számonkérést az osztályfoglalkoztatással úgy, hogy a felelőt is sokoldalúan meg tudjuk vizsgálni és az osztály aktivitását is biztosítani, fenntartsuk a figyelmet és a fegyelmet. Ennek a problémának megoldásában is jó szolgálatot tesznek alkalomadtán a bábok.

a) A felelő a parván mögé megy a kezére húzott bábbal. A tanulók felszólítják különböző cselekvések elvégzésére: иди! встань! садись! stb. A felelő elvégzi a bábbal a kívánt mozdulatokat (megértés ellenőrzése), majd a tanulók kérdésére megmondja, mit csinál, pl. Что ты теперь делаешь? Я иду, стую, сижу, stb. Ugyanezt két tanulóval is végeztethetjük: покажите окно. Мы показываем окно stb. A tanár még ilyen kérdéseket fűz hozzá: Что он (она) делает? Что они делают? Az osztály tanulói egyes, illetve többes szám 3. személyű igével felelnek.

b) A melléknév számban, nemben való alanyeseti egyeztetésére: Fiú és lánybábbal dolgozunk. Az osztály kérdez: Какой ты мальчик? Какая ты девочка? Какие вы дети?

A „bábok” felelnek az osztálynak: Я венгерский (хороший), прилежный, вежливый stb. мальчик; я венгерская хорошая, приятная вежливая stb. девочка, мы венгерские, хорошие, прилежные, вежливые stb. дети.

A tanár további kérdései: Какой мальчик Иван? Какая девочка Ира? Какие ребята Иван и Зоя

stb. az osztály tanulóinak olyan feleleteit provokálják, melyekben a főnév-melléknév egyeztetése elkerülhetetlen.

c) Ha a bábosok nagyon jól dolgoznak, az osztály bevonása nélkül is lankadatlan marad a figyelem. A jó nyelvkészségűek néha bámulatraméltó rögtönzésekre képesek, ha bábót húznak a kezükre. Ennek illusztrálására szeretnék két számonkérést szóról-szóra közölni.

Egy kis szituáció-teremtésre természetesen szükség volt. Két kislány-bábót vittem be; bemutattam őket: Это Ева, а это Эмма. Elmondtam, hogy Emma már iskolába jár, Éva এখনben még óvodás. Egyszer bemegy a testvéréhez az osztályba és mindenről kérdezősködik. (Meg kell mondanom, a bábba való beleélés olyan erős volt, hogy cseppet sem zavarta őket a szituáció abszurd volta. Minden gyerek tudja, hogy a kis óvodás nem lehet be az osztályba és ott nem kérdezősködhet. De a báb vonatkozásában semmi sem abszurd!)

Bors Lydia és Bischof Klára tanulók a következő párbeszédet rögtönözték egyetlen megakadás nélkül:

- Здравствуй, Эмма!
- Здравствуй, Ева! (összeölekeznek)
- Что это?
- Это класс.
- Что тут?
- Тут стол, столу и доска.
- А там что?
- Там шкаф и окно.
- Что налево?
- Налево парта.
- А направо что?
- Направо картина.
- Кто тут?
- Тут ученик и ученица.
- А там кто?
- Там учительница.
- Что она делает?
- Она стит.
- Что делает девочка?
- Девочка сидит.
- Что делают?

- Дети пишут.
- Где карандаш?
- Карандаш на парте.
- Где авторичка?
- Авторуика на столе.
- А где тетрадь?
- Тетрадь на гнига.

Az osztály lélegzerviiszafajtvá figyelte, majd nagy tapsal jutalmazta a két bábszínész. Én pedig ötössel a felelőket, akik nem vették észre, hogy feleltek. A teljesítményt akkor értékelhetjük igazán, ha megnézzük a kísérlet dátumát: 1965 október. Tehát nem egészen két-hónapi tanulás után történt a rögtönzés.

Még egy párral megpróbálkoztam, azok is elég sok mondatot produkáltak, de nem érték el az első pár színvonalát. A tanulók kérték, hogy a következő órára fiúbábokat hozzak, hadd „szerepeljenek” a fiúk is. Nagyon komolyan veszik, hogy lánybábbal csak lány, fiúbábbal csak fiú szerepelhet.

Kívánságuk teljesült, hamarosan vittem nekik két fiúbábot, egy kis kéményseprőt, meg egy bohócot. Szituáció: A kis kéményseprőt elkíséri barátja, a bohóc. A kéményseprő belát a kéményen át a szobába, de a bohóc elől elzárja a kilátást. Folyton kérdezősködik, okvetetlenkedik. Adonyi Iván és Neducsin Mirosláv a következő párbeszédet rögtönözték:

- Что налево?
- Налево шкаф.
- Что направо?
- Направо диван.
- Что на столе?
- На столе книга.
- Кто дома?
- Девушка, мама, папа, Вова и Ева дома.
- Что делает девушка?
- Девушка сидит.
- Что делает мама?
- Кто стоит?
- Папа стоит.
- Что делает Вова?
- Вова читает.
- Ева читает?
- Нет, Ева не читает.

Ezúttal alkalmam volt megfigyelni, hogy a nyelvi órán alkalmazott bábjáték is eleget kell, hogy tegyen a bábjáték műfaji követelményeinek, sok és jó mozgás legyen benne. A bohócnak nagy sikere volt, mert a mozgatója rátermett fiú volt, nagyon jól tudta érzékelteni a kíváncsiskodó, lökdösődő figurát. De maga a báb is befolyásolta a gyerekek hangulatát, mert nagyon kifejező és humoros volt, konstrukciója is jobb, mint a másiké. Ezt a jelenetet egyébként takarás nélkül akartam eljátszatni, de a gyerekek elsöpörték ezt a szándékomat. Paravánt akartak, igazi bábszínházat, hinni akartak abban, hogy minden „igazi” a bábozás lélektani törvényszerűségei értelmében.

d) Egy más alkalommal, egy másik 5. osztályban, ahol a Móricz-féle tankönyvet használjuk, előre kiadott szerepek alapján eljátszottuk a Лиса Журавль című olvasmányt két szereplővel (paraván fölött) és narrátorral. Ebben az átlagosnál gyengébb előmenetelű osztályban is igen sikeres volt a játék: a felkészülés hibátlan volt, a róka alakítójaul szándékosan az egyik leggyengébb tanulót választottam ki, mégsem érződött a színvonalkülönbség. A gyenge tanuló a bábbal való játék óta ambiciózus maradt, állandóan fejlődött. Ehhez az is hozzájárult, hogy az „előadás” után megbíráltuk a szereplők munkáját (szövegmondását, bábmozgatását) s éppen ő kapta, mégpedig méltán a legtöbb dicséretet, mert tőle szokatlanul jó szövegmondás mellett rengeteg humort tudott kifejezni az egyébként is sikerült színkábbal. Megismétlődött az előbbi tapasztalat: pregnánsabb báb, jobb mozgítás azonos színvonalú szövegmondás mellett sikeresebbnek bizonyul.

Itt kell elmondanom, mert a főntebbiekből következik, hogy a tankönyvnek nem minden párbeszédes olvasmánya alkalmas bábfeldolgozásra, csak azok, amelyek mozgáslehetőséget biztosítanak. Nem könnyű megtalálni az egyensúlyt a nyelvi órán alkalmazott bábozásban a beszéd és a mozgás között. A legfontosabb kérdés kétségkívül a beszélgetés, de azért a bábjáték mégsem válhat a beszéd pusztá illusztrációjává, nem véhetünk sajátos műfaji követelményei ellen. Erre a gyerekek nagyon érzékenyek.

3. Új ismeretek közlése

Természetesen a tanár végzi, rendszerint két bábbal. Mivel a figyelem erős, rendszerint elég hamar megtörténik a szabályszerűség felismerése. Főleg nyelvtani ismeretek közlésére használtam eddig. Néhány példa:

a) A főnév többes számának megtanítása.

Szituációteremtés: Mutassatok Zsuzsinak különböző személyeket egyenként és többet, tárgyakat is, mindenféleből egyet és többet és kérdezzétek, ahogy szoktuk. Figyeljétek meg jól, mit felel!

Zsuzsi ezúttal én vagyok a paraván mögött és lesem, mit mutatnak.

– Скажи, Жужи. Кто это? А это кто?

– Это девочка. Это девочки. (Мальчик, мальчики, пионер, пионеры, stb.)

– Скажи, Жужи, что это? А это что?

– Это карандаш. Это карандаши. Это авторучка. Это авторучки.

Számos példa után sikerül a szabály levonása. Még az is kiderül, hogy az окно többes száma окна, mert Zsuzsi nem válogathatja meg, hogy mit mutatnak neki.

Javitott formája: Figyeljétek meg, mit felel Zsuzsi és mondjátok utána. Visszhangot játszunk!

b) Az egyes szám előljárás eset megtanítása.

Előfeltétel, hogy a где? kérdőszót már előre megtanítsuk, ami a (направо, налево) szavakkal kapcsolatban könnyen elvégezhető. A játék ennyiből áll: A gyerekek különféle tárgyakat rakosgatnak különböző helyekre és kérdezzétek a bábót: Скажи, Жужи, где книга, карандаш, авторучка, тетрадь, картинка? stb.

Figyeljétek meg, mit mond, utánozzátok! Vigyázzatok, mert aztán Zsuzsi fog kérdezni! Zsuzsi valóban kérdez és a tanulók többsége helyes választ ad: на парте, на книге, на столе, на стуле на доске, на стене, stb.

c) Összeadás megtanítása.

Két bábbal dolgozik a tanár. Nagypapa, vagy nagymama báb foglalkozik a kis unokájával. A nagypapa (нагымама) сколько будет? kezdetű kérdéseire a gyerekek-báb megoldja a példát. Aztán a gyerekek kérdeznek, a gyerekbáb felel, majd a nagypapa-báb kérdezi az osztálytanulóit.

De ez a kérdés már átvezet a gyakorlásba.

4. Gyakorlás

Az előbbiekből volt már szó arról, hogy az új anyag megtanítását hogyan kapcsoljuk össze báb segítségével az elsődleges begyakorlással. De önálló gyakorló részként is szerepelhet az órában, mind lexikai, mind nyelvtani vonatkozásban. A beszédkézség fejlesztésében egyik legfontosabb feladatunk, hogy a gyerekeket megtanítsuk kérdezni. Nem könnyű feladat, mert a tanulók általában gátlással küzdenek, ha kérdezniük kell. Tétovázni, hogy melyik tanuló-társukat szólítsák fel, sok idő eltelik a tanácsalosság miatt. Viszont az is furcsa volna, ha a tanárhoz intéznék a kérdést. Ezért

a) Bármely tanult tárgykörből, vegyes óra végén, vagy gyakorló óra keretében tehetnek fel kérdéseket a tanulók a bábuknak. Gyors eljárás és a gyerekeket nagyon szórakoztatja. A báb ezúttal a tanár a paraván mögött.

b) A nyelvtani gyakorlás veszedelme az unalom. Nyilván annyi gyakorlást kell biztosítani, hogy az osztály gyenge tanulói is használni tudják az illető nyelvtani fordulatot, de mire ez elérhető. addigra a jó tanulók megúnják és képtelenek figyelni. Ez ellen a figyelem-széthullás ellen eléggé figyelemreméltó eredménnyel lehet küzdeni oly módon, hogy 2–2 gyerekekkel kis beszélgetést végeztetünk azzal a kikötéssel, hogy minden mondatba szőjék bele a tanult nyelvtani jelenséget. Pl. ügyes beszélgetéseket alakítottak ki az igeragozás gyakorlására. Előbb a legjobb tanulók próbálkoznak, azután a többiek. De a jó tanulók szívesen figyelnek továbbra is a bábura.

– Я живу в городе. Где ты живёшь?

– Я живу тоже в Пеже.

– Где живёт бабушка?

– Бабушки живёт в деревне.

– Бабушка живёт в деревне, а мы живём в городе.

– (Gyerekekhez); Где вы живёте дети?

– (Gyerekek felelnek a bábuknak): Мы живём в городе.

– Дети живут в городе.

Hasonló gyakorlatokat számos más igével is végeztünk, részben úgy, hogy példaképpen eljátszottam előttük egy jelenetet két bábbal, részben úgy, hogy a legleleményesebb tanulók spontán eljátszották és a többi igyekezett utánozni, vagy bővíteni. Határozottan megfigyelhető volt az a tendencia, hogy minden utánjátszásban legyen egy kis változtatás is. Tulajdonképpen mondatmodellek variálása ment végbe játékos módon.

5. Házi feladat

Néha kaptak kisebb tanulócsoporthok (2—3 fő), vagy mindnyájan olyan szóbeli feladatot, hogy dolgozzanak ki bábjelenetnek valamely tanult anyagrészt.

A kísérletek ismertetése után szeretném összefoglalni azokat a *tapasztalatokat*, melyeket az idegennyelvi tanítási órán alkalmazott bábos oktatás során szereztem.

1. A báb alkalmazása nagyban hozzájárul a tantárgy megszeretetéséhez. Különösen nagy jelentőségű ez az 5. osztályban, illetve az orosz tagozatú 3. osztályban, ahol az idegen nyelv mint új tantárgy jelentkezik és a továbbiak szempontjából egyáltalán nem közömbös, hogy milyen kezdeti lendülettel fog hozzá a gyermek a tanuláshoz.

2. Fokozza a tanulók belső aktivitását. Olyan tanulók is, akiket más eszközzel addig nem sikerült aktívvá tenni, igénylik hogy bábót mozgassanak és annak nevében beszéljenek.

3. Hogy ezt elérhessék, komoly otthoni tanulásra is hajlandók. Egyik sem szeretné tudatlanságával elrontani az osztály jó szórakozását.

4. Gátlásos gyermekek, akik anyanyelven sem szívesen szólalnak meg, idegen nyelven még kevésbé, a paraván mögött, a bábba átélve magukat, könnyedén megszólalnak. Pl. Keresztes József, aki a tanév elején nyelvi szempontból különösen nehezen taníthatónak látszott, bábos oktatás során eredményeket tudott elérni és ez olyan kedvezően hatott önbizalmára és tanulási kedvére, hogy kb. 2 hónap alatt gyenge kettesről jól megalapozott hármásra tudott javítani.

5. Az előre kiadott bábszerepek (l. házi feladatoknál) összehangolása érdekében a kijelölt tanulók kénytelenek együtt felkészülni, így a bábos oktatás a jó tanulóközösség kialakítását is szolgálja.

6. Alkalmas a figyelem felébresztésére és megújítására. (l. gyakorlásnál). Bábos órarészlet alatt senkinek nem jut eszébe, hogy mással foglalkozzék.

7. Megadja a legfejlettebb nyelvi készséggel rendelkező tanulóknak azt a lehetőséget, hogy a dialógust variálják, tovább fejlesszék. A játékosnak ez nagy öröm, a hallgatóságnak pedig kellemes meglepetés, amit rendszerint tapsal jutalmaznak.

8. A szituációk kialakításának szinte korlátlan lehetőségét nyújtja s a szituációk sokkal természetesebbnek hatnak, mint báb nélkül.

9. Minthogy a báb mozgását az osztály kritikus szemmel figyeli, a jó mozgatót megtapsolja, a „szereplők” észrevétlenül egy csomó gyakorlati készségre is szert tesznek, ügyesedik a kezük, ami más tantárgyak (rajz, gyakorlati foglalkozás) tanulásában javukra van.

10. Ha vigyázunk arra, hogy hatásos bábokkal dolgozzunk, az esztétikai nevelést is szolgáljuk.

A bábos oktatást tovább szeretném fejleszteni két vonatkozásban. Egyfelől szükségesnek látszik az ált. iskola 5. és 6. osztálya nyelvtani anyagának rendszeres feldolgozása báb segítségével. Másfelől szeretnék áttérni a készen vásárolt, vagy a bábszakkörből kölcsönzött bábokról a tanulók által készített bábokra. Remélem, a még nagyobb összeforrottságot, azonosulást a bábbal, tehát a legteljesebb felszabadulást a nyelvi gátlások alól. A bábok elkészítése természetesen nem történhetik a tanítási órán. De alakíthatunk rövidebb időre kis bábkészítő munkaközösséget, s miután az alapvető ismereteket elsajátították, otthoni munkával is elkészíthetik saját bábjukat.

Remélem, hogy még sok örömöm lesz a gyerekek találékonyágában, alkotó kedvében és nyelvi fejlődésében.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. Dr. Polcz Alaine: Bábjáték és pszichológia Népművelési Propaganda Iroda, 1966.
2. Meher Ruston Kontraktor: Kísérletek bábjátékkal az oktatásban. Bábjátékos Kiskönyvtár 18. 1962.
3. Б. А. Рубанович; Кукольный театр на уроке Иностранные языки в школе 1965. 3. szám

